IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23. Issue 02. Sentabr, 2026

BANKLARNING AKTIV VA PASSIVLARINI BOSHQARISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH ("HAMKORBANK" ATB MISOLIDA)

Qo‘shaqboyev Javlonbek Rustambek o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23080783

Annotatsiya

Ushbu maqolada tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarishning nazariy hamda amaliy jihatlari “Hamkorbank” ATB misolida tadqiq etilgan. Bank faoliyatida aktivlarning daromadliligi, likvidligi va sifati bilan passivlarning qiymati, muddati va barqarorligi o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, aktiv va majburiyatlarning muddatlar bo‘yicha mosligi, kredit va depozit portfellarining tarkibi, likvidlikni boshqarish, foiz stavkasi riski hamda resurs bazasini diversifikatsiya qilish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida “Hamkorbank” ATBda aktiv va passivlarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish uchun ALM tizimini rivojlantirish, GAP-tahlil va stress-testlardan keng foydalanish, ichki transfer narxlash mexanizmini takomillashtirish, depozit bazasini diversifikatsiya qilish hamda raqamli tahlil vositalarini joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Mazkur takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi bankning likvidligi, moliyaviy barqarorligi va rentabelligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: tijorat banki, aktivlar, passivlar, ALM, likvidlik, kredit portfeli, depozitlar, GAP-tahlil, foiz riski, moliyaviy barqarorlik, “Hamkorbank” ATB.

Abstract

This article examines the theoretical and practical aspects of asset-liability management (ALM) in commercial banks, using "Hamkorbank" JSCB as a case study. It highlights the importance of balancing asset profitability, liquidity, and quality against the cost, maturity, and stability of liabilities. Furthermore, the study analyzes issues such as the maturity matching of assets and liabilities, the composition of loan and deposit portfolios, liquidity management, interest rate risk, and the diversification of the resource base. Based on the research findings, scientific and practical proposals have been developed to improve ALM practices at "Hamkorbank" JSCB; these include enhancing the ALM system, making extensive use of GAP analysis and stress testing, refining the internal transfer pricing mechanism, diversifying the deposit base, and implementing digital analytical tools. Implementing these proposals could serve to enhance the bank's liquidity, financial stability, and profitability.

Keywords: commercial bank, assets, liabilities, ALM, liquidity, loan portfolio, deposits, GAP analysis, interest rate risk, financial stability, "Hamkorbank" JSCB.

KIRISH

Hozirgi sharoitda bank tizimining barqaror va samarali faoliyat yuritishi mamlakat iqtisodiyotining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tijorat banklari faoliyatining natijadorligi, avvalo, mavjud moliyaviy resurslarni oqilona shakllantirish

va ularni samarali joylashtirish darajasiga bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, bank aktivlari va passivlarini o‘zaro muvofiqlashtirilgan holda boshqarish bank menejmentining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki aktivlarning tarkibi va sifati bankning daromadliligi hamda likvidligini belgilasa, passivlarning tarkibi, muddati va qiymati bankning resurs bazasi barqarorligini ta’minlaydi.

Banklarning aktiv va passivlarini boshqarish jarayonida daromadlilik, likvidlik va risk o‘rtasidagi optimal nisbatni ta’minlash alohida ahamiyatga ega. Yuqori daromad keltiruvchi aktivlarning ulushini oshirish bank foydasining ko‘payishiga xizmat qilishi mumkin, biroq bunday aktivlarning risk darajasi ham yuqori bo‘lishi ehtimoli mavjud. Aksincha, yuqori likvidli aktivlarning ortiqcha darajada shakllantirilishi bankning to‘lovga qobiliyatliligini mustahkamlasa-da, ularning daromadlilik darajasi nisbatan past bo‘lganligi sababli umumiy rentabellikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli zamonaviy bank amaliyotida aktiv va passivlarni kompleks boshqarish tizimi – Asset and Liability Management (ALM) keng qo‘llanilmoqda.

So‘nggi yillarda bank bozorida raqobatning kuchayishi, raqamli bank xizmatlarining kengayishi, mijozlar talabining o‘zgarishi, foiz stavkalari va valyuta kurslarining tebranishi, shuningdek, global moliya bozorlaridagi noaniqliklarning ortishi aktiv va passivlarni boshqarishga bo‘lgan talabni yanada kuchaytirmoqda. Ayniqsa, banklarda kredit portfelining tez o‘sishi, depozitlar tarkibining o‘zgarishi, qisqa va uzoq muddatli resurslar o‘rtasidagi nomutanosiblik, likvidlik risklari hamda foiz marjasining qisqarishi kabi holatlar ushbu masalaning dolzarbligini oshirmoqda.

O‘zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham tijorat banklaridan aktivlar va majburiyatlarni zamonaviy risk-menejment tamoyillari asosida boshqarishni talab qilmoqda. Banklar nafaqat mijozlardan resurslarni jalb qilishi va ularni kredit operatsiyalariga yo‘naltirishi, balki aktiv va passivlarning muddat, valyuta va foiz stavkalari bo‘yicha muvofiqligini ta’minlashi, likvidlik buferlarini yetarli darajada shakllantirishi, kapital yetarliligini saqlashi hamda stress holatlariga tayyor bo‘lishi zarur.

Mazkur jarayonlarni “Hamkorbank” aksiyadorlik tijorat banki misolida o‘rganish alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. “Hamkorbank” ATB mamlakat bank sektorida faoliyat yuritib kelayotgan yirik tijorat banklaridan biri sifatida korporativ va chakana mijozlarga kredit, depozit, hisob-kitob, xalqaro operatsiyalar va boshqa turdagi moliyaviy xizmatlarni taqdim etadi. Bankning faoliyati aktivlar hajmi, kredit portfeli, mijozlar mablag‘lari va kapital bazasi o‘rtasidagi muvozanatni doimiy ravishda ta’minlashni talab qiladi. Shu bois “Hamkorbank” ATBda aktiv va passivlarni boshqarish amaliyotini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi: Tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarish masalasi bank menejmenti hamda moliyaviy risklarni boshqarish nazariyasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda bank aktivlari va majburiyatlarini alohida emas, balki yagona moliyaviy tizim sifatida boshqarish zarurligi ta’kidlanadi. Bunday yondashuv bankning likvidligi, rentabelligi, kapital yetarliligi va risklar darajasi o‘rtasida optimal mutanosiblikni ta’minlash imkonini beradi.

Rose va Hudgins bank aktivlari hamda passivlarini boshqarishni bankning daromad keltiruvchi aktivlari bilan moliyalashtirish manbalari o‘rtasidagi mutanosiblikni ta’minlovchi

kompleks jarayon sifatida tavsiflaydi. Mualliflarning fikricha, tijorat banki boshqaruvida aktivlarning daromadliligini maksimal darajaga chiqarish bilan bir qatorda, ularni moliyalashtiruvchi passivlarning qiymati va barqarorligi ham nazorat qilinishi zarur. Aktiv va passivlarni muvofiqlashtirilgan holda boshqarish bankning sof foiz marjasiga, likvidligiga va umumiy moliyaviy natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Saunders va Cornett moliyaviy institutlarda aktiv va majburiyatlarning muddatlari bir-biriga mos kelmasligini bank faoliyatidagi asosiy risk manbalaridan biri sifatida ko‘rsatadi. Ularning tadqiqotlarida qisqa muddatli resurslar hisobidan uzoq muddatli kreditlar moliyalashtirilishi bankda likvidlik hamda foiz stavkasi riskini yuzaga keltirishi qayd etilgan. Shu sababli mualliflar aktiv va majburiyatlarning qayta baholanish muddatlarini muntazam nazorat qilish, GAP-tahlil, duration-tahlil va stress-testlardan foydalanishni tavsiya qiladi.

Mishkin va Eakins bank aktiv va passivlarini boshqarishda foiz stavkalari o‘zgarishining bank moliyaviy natijalariga ta’sirini alohida o‘rganadi. Mualliflarning ta’kidlashicha, bank tomonidan jalb qilingan resurslarning qiymati kreditlar va boshqa daromad keltiruvchi aktivlardan olinadigan daromadga nisbatan tezroq oshsa, sof foiz marjasi qisqaradi. Shu bois banklar nafaqat aktivlarning daromadliligiga, balki depozit va boshqa moliyalashtirish manbalarining haqiqiy qiymatiga ham alohida e’tibor qaratishi lozim.

Hull banklarda risklarni boshqarishning zamonaviy tizimini tadqiq etib, aktiv va passivlar tarkibidagi nomutanosibliklarni faqat statistik ko‘rsatkichlar orqali emas, balki turli stress-senariylar asosida baholash zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikriga ko‘ra, bozor foiz stavkalari, valyuta kurslari, likvidlik va kredit risklaridagi keskin o‘zgarishlar bank balansiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli aktiv va passivlarni boshqarish tizimi bankning umumiy risk-menejment strategiyasi bilan integratsiyalashgan bo‘lishi kerak.

Basel Bank nazorati qo‘mitasining zamonaviy yondashuvlarida ham aktiv va passivlarni boshqarish masalasi bank risk-menejmentining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Xususan, bank kitobidagi foiz stavkasi riski — IRRBB bank kapitali va daromadlariga foiz stavkalaridagi salbiy o‘zgarishlar natijasida yuzaga keladigan joriy yoki istiqboldagi risk sifatida belgilanadi. Basel standartlari banklardan ushbu riskni aniqlash, o‘lchash, monitoring qilish va cheklashning samarali tizimini yaratishni talab qiladi. Shuningdek, banklar foiz stavkasi shoklari va stress-senariylari asosida iqtisodiy qiymat hamda sof foiz daromadiga ta’sirni baholashi lozim.

Basel qo‘mitasi aktiv va passivlar o‘rtasidagi muddat nomuvofiqligini foiz stavkasi riskining asosiy manbalaridan biri sifatida ko‘rsatadi. Uzoq muddatli aktivlarning qisqa muddatli majburiyatlar hisobidan moliyalashtirilishi yoki qat’iy foizli aktivlarning o‘zgaruvchan foizli passivlar bilan ta’minlanishi bankning foiz stavkalariga sezgirligini oshiradi. Shu bois banklarda ALCO — Aktivlar va passivlarni boshqarish qo‘mitasi faoliyati, risk-appetit chegaralari, ichki limitlar va muntazam monitoring mexanizmlarini joriy etish muhim hisoblanadi.

Likvidlik riskiga bag‘ishlangan xalqaro tadqiqotlarda bank aktivlarining yuqori likvidlik darajasi bilan passivlarning barqarorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikka alohida e’tibor qaratiladi. Bank majburiyatlari bo‘yicha kutilmagan pul chiqimlari yuzaga kelganda, yetarli miqdorda likvid aktivlarning mavjudligi bankning to‘lov qobiliyatini saqlab qolishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, haddan tashqari katta hajmdagi likvid aktivlar past daromadlilikka ega bo‘lishi mumkin. Demak, bank rahbariyati likvidlik va rentabellik o‘rtasidagi optimal nisbatni aniqlashi zarur.

Aktiv va passivlarni boshqarishga oid ilmiy yondashuvlarning keyingi rivojlanishi Funds Transfer Pricing — FTP mexanizmini qo‘llash bilan bog‘liq. FTP bank ichidagi resurslar qiymatini aniqlash va turli bo‘linmalar faoliyati rentabelligini to‘g‘ri baholash imkonini beradi. Ushbu tizim orqali depozitlarni jalb qiluvchi bo‘linmalarning bank resurs bazasini shakllantirishdagi hissasi hamda kredit beruvchi bo‘linmalarning daromad yaratish samaradorligi alohida baholanadi. Natijada aktivlar narxini belgilashda resurslarning real qiymati hisobga olinadi.

Zamonaviy ilmiy ishlarda aktiv va passivlarni boshqarish jarayoniga raqamli texnologiyalar, katta ma’lumotlar va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlarini joriy etish masalasi ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamlashtirilgan ALM platformalari bankning pul oqimlarini real vaqtga yaqin rejimda tahlil qilish, depozitlarning chiqib ketish ehtimolini prognozlash, kredit portfeli o‘zgarishlarini kuzatish va likvidlikning istiqboldagi holatini modellashtirish imkonini beradi.

“Hamkorbank” ATBning 2025-yil yakunlari bo‘yicha konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotida ham risklarni boshqarish, kapital yetarliligini monitoring qilish va bank faoliyatidagi muhim risklarni muntazam nazorat qilish mexanizmlariga alohida e’tibor qaratilgani ko‘rinadi. Hisobotda bank Kuzatuv kengashi va ijroiya boshqaruvi ichki risk limitlari hamda kapital yetarliligi ko‘rsatkichlariga rioya etilishini kuzatib borgani qayd etilgan. Shuningdek, risk-menejment va ichki audit funksiyalari tomonidan muntazam hisobotlar tayyorlanib, aniqlangan muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar rahbariyat darajasida ko‘rib chiqilgan.

Hamkorbankning rasmiy hisobotlar bazasida 2023–2026-yillar oralig‘idagi yillik va choraklik hisobotlarning muntazam e’lon qilib borilishi bank faoliyatining aktivlar, majburiyatlar, kapital va moliyaviy natijalar dinamikasini qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi. Xususan, 2025-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisobot hamda 2026-yil I va II choraklari bo‘yicha hisobotlarning mavjudligi aktiv va passivlarni boshqarish amaliyotini zamonaviy davr kesimida baholash uchun muhim axborot manbai hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarish amaliyotini “Hamkorbank” ATB misolida o‘rganish maqsadida tizimli, qiyosiy, iqtisodiy-statistik va analitik tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini bank menejmenti, aktiv va passivlarni boshqarish, likvidlik, foiz stavkasi riski hamda bank moliyaviy barqarorligiga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida “Hamkorbank” ATBning moliyaviy hisobotlari, yillik va choraklik hisobotlari, bankning ochiq rasmiy ma’lumotlari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki va xalqaro bank nazorati standartlariga oid manbalardan foydalanildi. Bank aktivlari va passivlari tarkibidagi o‘zgarishlarni baholashda dinamik qatorlar, tarkibiy tahlil va qiyosiy tahlil usullari qo‘llanildi.

Aktivlarni baholashda kredit portfeli, likvid aktivlar, investitsiyalar va boshqa daromad keltiruvchi aktivlarning jami aktivlardagi ulushi o‘rganildi. Passivlarni tahlil qilishda esa mijozlar depozitlari, banklararo jalb qilingan mablag‘lar, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari va bank kapitalining shakllanish xususiyatlariga e’tibor qaratildi.

Shuningdek, bank aktivlari va majburiyatlarining muddatlar bo‘yicha muvofiqligini baholashda GAP-tahlil usulidan foydalanildi. Ushbu usul foiz stavkasi o‘zgarishiga sezgir aktivlar va majburiyatlar o‘rtasidagi farqni aniqlash imkonini beradi. Bank likvidligini

baholashda yuqori likvidli aktivlar hajmi, qisqa muddatli majburiyatlar va barqaror moliyalashtirish manbalari o‘rtasidagi nisbatlar tahlil qilindi.

Tadqiqotda stress-test yondashuvidan ham nazariy-uslubiy vosita sifatida foydalanildi. Bunda depozitlarning qisqarishi, foiz stavkalarining oshishi, valyuta kursining o‘zgarishi va kreditlar bo‘yicha tushumlarning kamayishi kabi ehtimoliy holatlarning bank likvidligi va moliyaviy barqarorligiga ta’siri baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarish samaradorligini baholashda bank aktivlari hajmi, kredit portfeli, depozitlar, kapital, moliyalashtirish manbalari va rentabellik ko‘rsatkichlarini o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish muhim hisoblanadi. “Hamkorbank” ATB faoliyati bo‘yicha so‘nggi statistik ma’lumotlar bankning aktiv operatsiyalari kengayib borayotgani bilan birga, resurs bazasi va kapital hajmi ham izchil oshayotganini ko‘rsatadi.

1-jadval

“Hamkorbank” ATBning asosiy aktiv va passiv ko‘rsatkichlari dinamikasi, 2025-yil

Ko‘rsatkichlar	01.01.2025	01.07.2025	01.12.2025	01.01–01.12.2025 o‘zgarish, %
Jami aktivlar, mlrd so‘m	28 708	32 139	33 950	+18,3
Kreditlar, mlrd so‘m	19 178	20 842	23 352	+21,8
Kapital, mlrd so‘m	5 161	5 968	6 554	+27,0
Depozitlar, mlrd so‘m	11 634	12 726	14 007	+20,4

Manba: Hamkorbank” ATB 2025-2026-yil uchun moliyaviy hisobot. ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

1-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, “Hamkorbank” ATBning jami aktivlari 2025-yil 1-yanvardagi 28 708 mlrd so‘mdan 1-dekabr holatiga 33 950 mlrd so‘mga yetgan. Natijada bank aktivlari qariyb 18,3 foizga oshgan. Bu bankning iqtisodiy faoliyat ko‘lami va moliyaviy vositachilik salohiyati kengayganini ko‘rsatadi.

Bank kredit portfeli mazkur davrda 19 178 mlrd so‘mdan 23 352 mlrd so‘mga ko‘tarilib, 21,8 foiz o‘sishni qayd etgan. Kreditlar o‘sish sur’atining jami aktivlar o‘sishidan yuqori bo‘lishi bank aktivlarining daromad keltiruvchi qismi tarkibida kredit operatsiyalarining roli ortayotganini anglatadi.

Shu bilan birga, bank kapitali 5 161 mlrd so‘mdan 6 554 mlrd so‘mga yetib, 27,0 foizga oshgan. Kapitalning aktivlarga nisbatan tezroq o‘sishi bankning risklarni qoplash imkoniyatlari va moliyaviy mustahkamligi uchun ijobiy omil hisoblanadi.

Depozitlar hajmi esa 11 634 mlrd so‘mdan 14 007 mlrd so‘mga ko‘tarilib, qariyb 20,4 foiz o‘sdi. Bu bankning jalb qilingan resurslari bazasi kengayganini va depozitlar aktiv operatsiyalarini moliyalashtirishda muhim manba bo‘lib qolayotganini ko‘rsatadi.

2-jadval

“Hamkorbank” ATB aktiv va passivlarini boshqarish samaradorligini ifodalovchi nisbiy ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	01.01.2025, %	01.07.2025, %	01.12.2025, %
Kreditlar / jami aktivlar	66,8	64,8	68,8
Depozitlar / jami aktivlar	40,5	39,6	41,3
Kapital / jami aktivlar	18,0	18,6	19,3
Kreditlar / depozitlar	164,8	163,8	166,7

Manba: Hamkorbank” ATB 2025-2026-yil uchun moliyaviy hisobot. ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

2-jadval natijalari bank balansining tarkibiy xususiyatlarini yanada aniqroq ko‘rsatadi. 2025-yil boshida kreditlarning jami aktivlardagi ulushi 66,8 foizni tashkil qilgan bo‘lsa, 1-iyulda 64,8 foizgacha pasaygan va 1-dekabrga kelib 68,8 foizga ko‘tarilgan. Bu holat yilning ikkinchi yarmida bank aktivlarining kredit operatsiyalariga yo‘naltirilishi kuchayganligini ko‘rsatadi.

Depozitlarning jami aktivlarga nisbati 2025-yil boshidagi 40,5 foizdan yil o‘rtasida 39,6 foizgacha pasaygan bo‘lsa-da, 1-dekabrga kelib 41,3 foizga yetgan. Natijada depozit resurslarining bank aktivlarini moliyalashtirishdagi ulushi yil oxiriga yaqin davrda yana oshgan.

Bank kapitalining aktivlarga nisbati ham ijobiy dinamikani namoyon etib, 18,0 foizdan 19,3 foizgacha oshgan. Ushbu tendensiya kapital bazasining aktivlar o‘sishiga nisbatan tezroq kengayganligini ko‘rsatadi.

Biroq kreditlarning depozitlarga nisbati yuqori darajada saqlanib qolgan. 2025-yil 1-dekabr holatiga ushbu ko‘rsatkich 166,7 foizni tashkil etgan. Ya’ni har 100 so‘mlik depozitga taxminan 166,7 so‘mlik kredit to‘g‘ri kelgan. Bu holat kredit portfelining faqat depozitlar hisobidan emas, balki kapital, banklararo mablag‘lar, xalqaro moliyalashtirish va boshqa resurs manbalari hisobidan ham moliyalashtirilayotganligini anglatadi. Shu bilan birga, mazkur nisbat aktiv va passivlar muddatlari hamda moliyalashtirish manbalari barqarorligini muntazam nazorat qilish zarurligini ko‘rsatadi.

3-jadval

“Hamkorbank” ATBning 2023–2024-yillardagi asosiy moliyaviy natijalari

Ko‘rsatkich	2023-yil	2024-yil	O‘zgarish
Kredit portfeli, mlrd so‘m	15 930	19 264	+20,9%
Depozit portfeli, mlrd so‘m	7 662	11 420	+49,1%
Umumiy kapital, mlrd so‘m	4 056	5 541	+36,6%
Foizli daromadlar, mlrd so‘m	3 257	4 517	+38,7%
Foizsiz daromadlar, mlrd so‘m	1 028	1 531	+49,0%
Sof foyda, mlrd so‘m	1 214	1 505	+23,9%
Aktivlar rentabelligi – ROAA, %	6,4	6,0	–0,4 foiz punkt

Manba: “Hamkorbank” ATB, 2024-yil uchun moliyaviy natijalar.

3-jadval ma’lumotlari “Hamkorbank” ATBda 2023–2024-yillarda aktiv va passivlarni boshqarish bilan bog‘liq asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlar sezilarli o‘sish sur’atlarini namoyish etganligini ko‘rsatadi. Xususan, kredit portfeli 15 930 mlrd so‘mdan 19 264 mlrd so‘mga yetib, 20,9 foizga oshgan. Mazkur holat bank tomonidan kreditlash faoliyati kengaytirilganligini anglatadi.

Ayniqsa, depozit portfelining o‘sish sur’ati yuqori bo‘lgan. 2023-yilda 7 662 mlrd so‘mni tashkil etgan depozitlar 2024-yilda 11 420 mlrd so‘mga yetib, 49,1 foizga ko‘paygan. Depozitlarning kreditlarga nisbatan tezroq o‘sishi bankning ichki resurs bazasini mustahkamlash va tashqi moliyalashtirishga qaramlikni kamaytirish nuqtayi nazaridan muhimdir.

Bankning umumiy kapitali 4 056 mlrd so‘mdan 5 541 mlrd so‘mga ko‘tarilib, 36,6 foiz o‘sish qayd etgan. Kapital hajmining bunday o‘sishi bankning aktiv operatsiyalarini kengaytirish imkoniyatlarini oshiradi va potentsial zararlarni qoplash uchun qo‘shimcha moliyaviy zaxira yaratadi.

2024-yilda foizli daromadlar 4 517 mlrd so‘mga yetib, 2023-yilga nisbatan 38,7 foizga oshgan. Foizsiz daromadlarning 49,0 foizga o‘sishi esa bank daromad manbalarining diversifikatsiyalashib borayotganidan dalolat beradi. Bu holat aktiv va passivlarni boshqarishda faqat kredit foizlariga bog‘liq modeldan xizmat haqlari va boshqa bank operatsiyalaridan olinadigan daromadlarni oshirishga yo‘naltirilgan modelga o‘tish jarayonini kuchaytiradi.

Bankning sof foydasi 2023-yildagi 1 214 mlrd so‘mdan 2024-yilda 1 505 mlrd so‘mga yetgan va o‘sish 23,9 foizni tashkil etgan. Shu bilan birga, aktivlar rentabelligi – ROAA 6,4 foizdan 6,0 foizga pasaygan. Bu pasayish mutlaq foydaning kamayganligini anglatmaydi; aksincha, aktivlarning o‘sish sur’ati bilan foyda o‘sishi o‘rtasidagi nisbatning o‘zgarishi bilan bog‘liq.

“Hamkorbank” ATBda aktiv va passivlarni boshqarish amaliyotini yanada takomillashtirish uchun aktivlar va majburiyatlarni muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirish, uzoq muddatli depozitlar ulushini oshirish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, kredit portfelining tarmoqlar va mijozlar bo‘yicha konsentratsiyasini kamaytirish, likvidlik stress-testlarini muntazam amalga oshirish hamda ALM va FTP mexanizmlaridan yanada keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

MUHOKAMA

“Hamkorbank” ATBda aktiv va passivlarni boshqarish jarayonida ijobiy o‘sish tendensiyalari bilan bir qatorda, bank faoliyatining moliyaviy barqarorligini ta’minlash nuqtayi nazaridan doimiy nazoratni talab qiluvchi ayrim jihatlar ham mavjudligini ko‘rsatdi. Xususan, bank aktivlari, kredit portfeli, depozitlar va kapital hajmining o‘sishi bankning moliyaviy imkoniyatlari kengayayotganini ifodalasa-da, ushbu ko‘rsatkichlarning o‘zaro mutanosibligi aktiv va passivlarni boshqarish samaradorligini belgilovchi asosiy omil bo‘lib qolmoqda.

Tahlil natijalariga ko‘ra, kreditlarning jami aktivlardagi ulushi yuqori darajada saqlanmoqda. Bu holat bir tomondan bankning asosiy daromad manbai bo‘lgan kredit operatsiyalarining faol rivojlanayotganligini ko‘rsatsa, ikkinchi tomondan kredit riskining bank balansidagi ahamiyatini oshiradi. Kredit portfelining tez o‘sishi qarz oluvchilarning to‘lov qobiliyatini baholash, kredit portfelini tarmoqlar va mijozlar segmentlari bo‘yicha diversifikatsiya qilish hamda muammoli kreditlarning yuzaga kelish ehtimolini oldindan aniqlash mexanizmlarini takomillashtirishni talab etadi.

Shuningdek, kreditlarning depozitlarga nisbati yuqori ekanligi bank kredit operatsiyalarini moliyalashtirishda nafaqat mijozlar depozitlari, balki kapital, banklararo kreditlar, xalqaro moliyaviy resurslar va boshqa jalb qilingan mablag‘lardan ham foydalanayotganini ko‘rsatadi. Mazkur holat resurs bazasini diversifikatsiya qilish nuqtayi nazaridan ijobiy baholanishi mumkin.

Biroq tashqi moliyalashtirish manbalarining qiymati, muddati va valyuta tarkibi yetarlicha muvofiqlashtirilmasa, bankning likvidlik va foiz stavkasi risklari ortishi mumkin.

Bank depozit portfelining o‘sishi passivlarni boshqarish samaradorligining muhim ijobiy natijalaridan biri hisoblanadi. Depozit bazasining kengayishi bank uchun nisbatan barqaror resurs manbalarini shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, depozitlarning tarkibi ham katta ahamiyatga ega. Talab qilib olinguncha depozitlarning haddan tashqari yuqori ulushi qisqa muddatli likvidlik riskini oshirishi mumkin, uzoq muddatli depozitlarning yuqori ulushi esa uzoq muddatli kreditlashni barqaror moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli bank passivlarini boshqarishda depozitlarning nafaqat hajmi, balki muddatlari va qiymatini ham tahlil qilish zarur.

Kapital hajmining aktivlarga nisbatan tezroq o‘sishi bankning moliyaviy barqarorligi nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi. Kapital bankning mumkin bo‘lgan zararlarini qoplash, kredit va boshqa risklarni o‘zlashtirish hamda yangi aktiv operatsiyalarni kengaytirish uchun moliyaviy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli bank kapitalining barqaror o‘sishini ta’minlash aktiv va passivlarni boshqarish strategiyasining muhim tarkibiy qismi bo‘lishi lozim.

Tahlilda aniqlangan yana bir muhim jihat bankning foizli va foizsiz daromadlari sezilarli o‘sayotganidir. Bu holat daromad manbalarining diversifikatsiyalashayotganligini bildiradi. Daromadlarning faqat kredit foizlariga bog‘lanib qolmasligi bankning moliyaviy barqarorligini oshiradi. Bank xizmatlari, hisob-kitob operatsiyalari, kartalar, xalqaro pul o‘tkazmalari va boshqa komissiyaviy xizmatlardan olinadigan daromadlarning oshishi foiz stavkalari o‘zgarishining bank foydasiga ta’sirini qisman yumshatishi mumkin.

Shu bilan birga, aktivlar rentabelligi ko‘rsatkichining biroz pasayishi aktivlar hajmi bilan foyda o‘sishi o‘rtasidagi muvozanat masalasiga e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi. Bank aktivlari yuqori sur’atlarda o‘sayotgan sharoitda yangi aktivlarning rentabelligi, risk darajasi va moliyalashtirish qiymati chuqur tahlil qilinishi lozim. Aktivlarning oddiy miqdoriy o‘sishi bank samaradorligining yagona mezoni bo‘la olmaydi. Muhimi, har bir joylashtirilgan resurs birligi yetarli darajada daromad keltirishi va maqbul risk darajasiga ega bo‘lishidir.

Mazkur holatlar aktiv va passivlarni boshqarishda ALM tizimining ahamiyatini yanada oshiradi. Bankda aktiv va majburiyatlarning muddatlari, foiz stavkalari va valyutalar bo‘yicha nomuvofiqligini muntazam aniqlash bankning likvidlik va foiz risklarini kamaytirishga xizmat qiladi. GAP-tahlil orqali foiz stavkasiga sezgir aktiv va majburiyatlarning turli vaqt oraliqlaridagi tafovutini baholash, stress-test yordamida esa kutilmagan bozor o‘zgarishlarining bank balansiga ta’sirini oldindan aniqlash mumkin.

“Hamkorbank” ATB uchun aktiv va passivlarni boshqarishni takomillashtirishda ichki transfer narxlash mexanizmi — Funds Transfer Pricing tizimini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu mexanizm depozit jalb qiluvchi va kredit joylashtiruvchi bo‘linmalar o‘rtasida resurslarning ichki qiymatini to‘g‘ri taqsimlash imkonini beradi. Natijada har bir bank mahsulotining haqiqiy rentabelligini aniqlash, resurslardan samarasiz foydalanayotgan yo‘nalishlarni aniqlash va narx siyosatini takomillashtirish mumkin bo‘ladi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar asosida aktiv va passivlarni real vaqtga yaqin rejimda monitoring qilish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash, mijozlarning depozit va kredit bo‘yicha xatti-harakatlarini prognozlash, pul

oqimlarini modellashtirish hamda erta ogohlantirish indikatorlaridan foydalanish bank boshqaruvining aniqligi va tezkorligini oshiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari tijorat banklarida aktiv va passivlarni samarali boshqarish bankning moliyaviy barqarorligi, likvidligi, rentabelligi va risklarga chidamliligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini ko‘rsatdi. Aktivlarning daromadliligi va sifati bilan passivlarning qiymati, muddati va barqarorligi o‘rtasidagi mutanosiblik bank faoliyatining umumiy samaradorligiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Shu sababli aktiv va passivlarni alohida emas, balki yagona boshqaruv tizimi doirasida muvofiqlashtirish zarur.

“Hamkorbank” ATB misolida olib borilgan tahlil bank aktivlari, kredit portfeli, depozitlari va kapitali hajmida ijobiy o‘sish tendensiyalari mavjudligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, depozit va kapital bazasining kengayishi bankning resurs imkoniyatlarini mustahkamlab, aktiv operatsiyalarni moliyalashtirish uchun qo‘shimcha sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, kreditlarning aktivlar va depozitlarga nisbatan yuqori ulushi likvidlik, foiz stavkasi va moliyalashtirish risklarini doimiy nazorat qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida bankda aktiv va majburiyatlarning muddatlar bo‘yicha muvofiqligini chuqur tahlil qilish, GAP-tahlil va stress-testlar ko‘lamini kengaytirish, resurs bazasini diversifikatsiya qilish, kredit portfelida konsentratsiya riskini kamaytirish hamda uzoq muddatli depozitlar ulushini oshirish muhim yo‘nalishlar ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, aktiv va passivlarni boshqarish amaliyotini takomillashtirishda ALM tizimini raqamlashtirish, ichki transfer narxlash mexanizmi — FTP tizimini rivojlantirish, erta ogohlantirish indikatorlarini joriy etish va katta ma'lumotlar asosida pul oqimlarini prognozlash alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur vositalar bankka foiz, likvidlik va bozor risklarini tezkor aniqlash hamda boshqaruv qarorlarini aniqroq qabul qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Basel Committee on Banking Supervision (2013) Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs238.htm
2. Basel Committee on Banking Supervision (2014) Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d295.htm
3. Basel Committee on Banking Supervision (2016) Interest Rate Risk in the Banking Book. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d368.htm
4. Basel Committee on Banking Supervision (2017) Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.htm
5. Hull, J.C. (2023) Risk Management and Financial Institutions. 6th edn. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
6. Mishkin, F.S. and Eakins, S.G. (2018) Financial Markets and Institutions. 9th edn. Harlow: Pearson Education.

7. Rose, P.S. and Hudgins, S.C. (2013) Bank Management & Financial Services. 9th edn. New York: McGraw-Hill Education.
8. Saunders, A. and Cornett, M.M. (2018) Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. 9th edn. New York: McGraw-Hill Education.
9. International Monetary Fund (2025) Global Financial Stability Report: Shifting Ground beneath the Calm. Washington, DC: International Monetary Fund. Available at: https://www.imf.org/en/Publications/GFSR
10. International Monetary Fund (2026) Global Financial Stability Report: Global Financial Markets Confront the War in the Middle East and Amplification Risks. Washington, DC: International Monetary Fund. Available at: https://www.imf.org/en/Publications/GFSR
11. World Bank (2025) Global Economic Prospects, January 2025. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-2147-9.
12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2025) Tijorat banklarining asosiy ko‘rsatkichlari va bank tizimi statistikasi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
13. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2026) Bank tizimining moliyaviy barqarorligi va prudensial ko‘rsatkichlari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
14. “Hamkorbank” ATB (2025) 2024-yil uchun moliyaviy hisobot. “Hamkorbank” ATB.
15. “Hamkorbank” ATB (2025) 2024-yil uchun moliyaviy natijalar. “Hamkorbank” ATB, 12 May.
16. “Hamkorbank” ATB (2026) 2025-yil uchun moliyaviy hisobot. “Hamkorbank” ATB.
17. “Hamkorbank” ATB (2026) 2025-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisobot. “Hamkorbank” ATB, 25 June.
18. “Hamkorbank” ATB (2026) 2026-yil II chorak yakuni bo‘yicha hisobot. “Hamkorbank” ATB.